

EESTLASTE JA MITTE-EESTLASTE VASTASTIKUNE SALLIVUS

Iris Pettai

1. SALLIVUSE ARENGUMUDELIST

Sallivus on ühiskonna arengutaseme oluline mõõde - mida arenenum ja demokraatlikum ühiskond, seda suurem sallivus teisitõtlejate, erinevate kultuuride ja elulaadide, aga ka teiste rahvuste suhtes. Tolerantsust võib käsitleda ressursina teel efektiivselt toimivasse ühiskonda, kus teisiti olekut ja teisiti mõtlemist ei käsitleta mitte niivõrd ohuna, kui võrd väärtusena, mis võib anda uusi arengupulse. Ühiskonnad, kus kõigi rahvuste esindajatel on võrdväärne positsioon, s.t., samasugused võimalused elus edasi jõuda ja karjääri teha, on ka stabiilsemad ja parema sotsiaalse kliimaga kui ühiskonnad, kus vähemusrahvuste esindajad on tõrjutud.

Sallivuse arengut Eestis võib tinglikult käsitleda viiefaasilise protsessina.

I faas - tõrjumine ja eitamine, mis põhineb vastastikusel usaldamatusel ja konfliktsetel rahvussuhetel. Tõrjumise faas kestis 90-ndate aastate keskpaigani. E e s t l a s t e puhul tähendas tõrjumise faas soovi, et muulased lahkuksid Eestist oma ajaloolisele kodumaale. Neile anti selgelt mõista, et eestlased soovivad ise oma riiki üles ehitada. Eestlased toetasid muulaste suhtes range kodakondsuspoliitika elluviimist, mis jättis suurema osa neist, kes ei osanud eesti keelt, Eesti kodakondsuseta. M u u l a s t e l e oli tõrjumise faasis iseloomulik Eesti riigi nõuete ignoreerimine ja soov elada edasi vanaviisi oma eraldatud maailmas.

II faas-passiivne sallivus kui tekkiva tolerantsuse esimene vorm, mis paljuski sarnanes okupatsiooni perioodil valitsenud suhtumisele. See meenutab pigem talumist ja võib tähendada varjatud üleolekut. Distantse teise rahvuse suhtes on jätkuvalt suur. Välises käitumises tähendab see suhtlemist, mis jääb küll viisakuse piiridesse, kuid ei ületa hädapäraseid kontakte. Otsest ohtu teise rahvuse poolt ei tajuta, kuid puudub huvi ja vajadus süüvida nende probleemidesse. Soov elada isoleeritult on suur, kuna valitseb vastastikune umbusaldus. E e s t l a s t e jaoks tähendab see leppimist muulaste Eestisse jäämisega. Sellesse faasi jõudis valdav osa eestlastest 90-ndate aastate keskel. Vastavat arusaamist aitasid kujundada ka sel perioodil korraldatud rahvussuhete uuringud, millest selgus, et 90% muulastest peavad Eestit oma koduks ja ei soovi siit lahkuda.* M u u l a s t e seisukohalt tähendab passiivne sallivus soovi Eestisse elama jääda, kuid siin vaid vormiliselt kohanduda (= õppida ära eesti keel ja saada Eesti kodanikuks). Passiivse sallivuse faas on näiliselt rahulik ja stabiilne kooseksisteerimise viis. Kuni keskkond on stabiilne, kestab ka rahulik kooseksisteerimine. Keskkonna destabiliseerumisel tekib oht rahvuslikeks konfliktideks, kriisideks ja ka kokkupõrgeteks.

III faas - teadlik sallivus on kvalitatiivselt uus faas, mis tugineb vastastikuse mõistmise ja arusaamise tekkimisel. Selle üheks eelduseks on piisav informatsioon teise rahvuse kohta, aga eeskätt huvi seda infot hankida. Teine rahvus muutub avatumaks ja tema käitumine prognoositavaks. Vastastikuse kontakti tekkimisel väheneb ohutunne ja vajadus hoida distantse ning luua barjääre. E e s t l a s t e puhul avaldub teadlik sallivus soovis muulasi integreerida. Endise eitava või ükskõikse suhtumise asemel püütakse mitte-eestlastest aru saada, nende probleeme analüüsida, kohati neile kaasa tundes. M u u l a s t e l e on III-ndas faasis iseloomulik märgatav huvi kasv Eestis toimuva vastu. Vormiline ja pealiskaudne soov integreeruda muutub sisulisemaks, kuna arusaam sellest, millises riigis elatakse ja millised on riigi nõuded, selginevad. Reegleid püütakse teadlikult järgida, lojaalsus Eesti riigile ja

valmisolek täita Eesti kodanikule esitatavaid nõudeid on kujunemas sisemiseks sooviks. Teadliku sallivuse faas loob eeldused stabiilseteks rahvussuheteks. Erimeelsused ei vii enam konfliktide ja terava vastuseisuni, kuna probleemidele püütakse leida konstruktiivseid lahendusi. Vastastikuse usalduse kasv loob eeldused koostööks paljudes eluvaldkondades.

Mõistmise ja arusaamise pinnal võib loogiliselt edasi kujuneda vastastikune austus ja lugupidamine, mis viib aktiivse sallivuseni, s.t., – IV faasi. Aktiivne sallivus tähendab tunnustust, mis tugineb vastastikusel teineteise väärtustamisel. E e s t l a s t e jaoks tähendab muulaste väärtustamine arusaama, et muulased ei ole mitte niivõrd probleemiks, kuivõrd oluliseks ressursiks ja potentsiaaliks Eesti jaoks, mille rakendamiseks tuleb negatiivsetest stereotüüpidest kujunenud barjäärid kõrvaldada.¹ M u u l a s t e jaoks tähendab IV faas nii eestikeskse maailmavaate kujunemist kui Eesti riigi väärtuste ja arenguideaalide aktsepteerimist. Eestikeskne maailmavaade ei saa kujuneda kui puudub regulaarne ja adekvaatne ülevaade selle kohta, mis suunas Eesti muutub ja areneb. Aktiivse sallivuse faas kindlustab stabiilsed rahvussuhted, mis saavad sellisena ka riigi julgeoleku ja stabiilsuse oluliseks garantiiks.

V - ühtsuse ja meie-tunde faas. Eesti ühiskond ei ole lõhenenud rahvuse pinnal, negatiivsed stereotüübid on kadunud, tekkinud on tingimused kõigi inimeste võrdväärseks osalemiseks Eesti ühiskonna ja riigi arendamisel. E e s t l a s i iseloomustab arusaam, et Eesti ühiskonna arengu eest peavad vastutama võrdselt nii eestlased kui muulased, s.t., etnilise rahvusriikluse mõiste on asendunud poliitilise rahvusriikluse mõistega. M u u l a s t e s t on kujunenud aktiivsed Eesti arengu mõjutajad ja suunajad. Aktiivne osalemine eeldab vastutustunde kujunemist Eesti käekäigu pärast ning soovi end Eesti ühiskonnas maksimaalselt realiseerida.

2. PASSIVSE JA NEUTRAALSE SUHTUMISE ETAPP ON LÕPPEMAS

1990-ndate alguses olid rahvussuhted Eestis konfliktised. 1993. aastal hindas Tartu Ülikooli turu-uurimisrühma uuringu andmetel rahvussuhteid Eestis teravaks 2/3 eestlastest ja 3/4 mitte-eestlastest. Rahvussuhted olid kuritegevuse, töötuse, vaesuse, materiaalse ebavõrdsuse kasvu kõrval üks teravamaid sotsiaalseid probleeme. Aastaks 2000 on rahvusprobleemid Eestis aga märgatavalt taandunud. Hindamiseks sallivust teiste rahvuste suhtes, kasutasime käesolevas monitooringus järgmisi parameetreid:

- **Konfliktisuse tase.** Kui sageli tuleb ette konflikte, tülisid ja vastuolusid rahvuslikul tasandil? Kui teravad on konfliktid, kas need viivad füüsiliste kokkupõrgeteni?
- **Ohutunne.** Milliseid ohtusid tajutakse teisest rahvusest inimestega seoses? Kuivõrd teine rahvus tundub turvaline ja usaldusväärne?
- **Distantseeritus.** Kui sageli erinevast rahvusest inimesed kokku puutuvad ja omavahel suhtlevad? Kui palju on sõpru ja tuttavaid teise rahvuse seas? Kui palju on segakollektiive, segaabielusid jne.?
- **Vastastikune abistamine.** Kuivõrd vajaduse korral üksteist vastastikku abistatakse ja toetatakse?
- **Valmisolek sallivuseks.** Kuivõrd eri rahvuste esindajad soovivad või ei soovi konkreetsetes elusituatsioonides ühiselt midagi teha. Millistes olukordades püütakse säilitada distantsi, millistes mitte?

¹ Kirde-Eesti linnaelanike suhtumine Eesti reformidesse ja sotsiaalpoliitikasse. Uuringu läbiviija: Tartu Ülikooli Turu-uurimisrühm. November. 1995. Tallinn. Lk. 20.

- **Vastastikused ootused.** Millist käitumist ja tegutsemist ootab üks rahvus teiselt?

Konfliktisuse tase.

Monitooringu andmetel on vaid 7% eestlastest ja muulastest (või nende pereliikmed) isiklikult kogunud konflikte või tülisid rahvuslikul pinnal. Konfliktid on piirdunud vaidlustega, jõudmata füüsiliste kokkupõrgeteni. Siiski ei ole vastandumine rahvuslikul pinnal Eestis kadunud. Rohkem kui kolmandik eestlastest ja ligi pooled muulastest täheldavad küllaltki sageli konflikteid juhtumeid rahvussuhete pinnal n.ö. kõrvaltvaatajatena (vt. tabel).

TABEL 1

Kas Te olete täheldanud viimase 2 aasta jooksul konflikte eestlaste ja mitte-eestlaste vahel, eestlastesse või mitte-eestlastesse vaenulikku suhtumist (vastused skaalapunktiledele jah, sageli + jah, mõnikord)?

(%-des)

	Eestlased	Mitte-eestlased		
		Eesti kodanik	Koda-kondsuseta	Venemaa kodanik
Avalikes kohtades (tänaval, poes, turul jne.)	39	46	45	50
Ajakirjanduses, televisioonis, raadios	39	26	27	23
Riigiasutustes riigiametnikega	11	28	27	34
Teie kodu ümbruses – majas, hoovis, tänaval	21	16	9	5
Teie töö juures	8	9	6	5

Eestlaste jaoks eristuvad konfliktsete kohtadena avalikud kohad (tänav, kauplus, turg) ja meedia. Muulaste jaoks on suurim oht konfliktideks või vaenulikuks suhtumiseks avalikes kohtades, riigiasutustes ja meedias. Harvemini tuleb konflikte ja vaenulikkust rahvuse pinnal ette tööl või kodu ümbruses. Konfliktide täheldamist ei tuleks üle hinnata. Kuna vastav isiklik kogemus on vähestel, tuleb pealtnägija hinnangut vaadelda kui hoiakulist suhtumist, mis viitab, et negatiivset suhtumist ja käitumist tuleb ette, kuid see ei tähenda üldist vastastikust tõrjumist ja eitamist.

- **Ohutunne.**

Eestlaste ja mitte-eestlaste vastastikune ohutunne on küllaltki kõrge, kusjuures ohtusid tajutakse erinevalt. Eestlaste jaoks seostuvad muulastega kolme tüüpi ohud:

I Oht Eesti rahvuse püsijäämisele.

Uuringu andmetel sisendab venelaste kohalolek ligi kahele kolmandikule eestlastest teatud ohutunnet Eesti rahvuse püsijäämise osas. Järelikult on see väga tugev barjäär ühiskonna integratsioonile.

TABEL 2

*Mis Te arvate, kas venelased Eestis on oht Eesti rahvuse püsijäämisele?**
(%-des)

	Eestlased
Väga suur oht	14
Mõningane oht	49
Ei ole ohtlik	22
Ei oska öelda	15

* Eesti Avatud Ühiskonna Instituudi 1999.a. monitooringu tulemused. Kogumikus: Integratsioonimaastik – ükskõiksusest koosmeeleni. Tallinn 2000. Lk. 95.

II Oht kuritegevuse, narkomaania ja prostitutsiooni kasvuks.

Ligikaudu pooltele eestlastest tähendab teiste rahvuste elamine Eestis ohtu narkomaania ja kuritegevuse ning prostitutsiooni kasvuks.² Vastupidiselt eestlastele muulased taolist ohtu ei näe.

TABEL 3

Kas teiste rahvuste elamine Eestis aitab kaasa...

(Vastused skaalapunktile “aitab tugevalt kaasa” %-des)

	Eestlased	Mitte-eestlased		
		Eesti kodanik	Koda-kondsuseta	Venemaa kodanik
Narkomaania levikule	57	15	7	7
Kuritegevuse laienemisele	53	12	8	6
Prostitutsiooni kasvule	42	6	4	4

III Usaldamatus.

Eestlased kahtlevad muulaste lojaalsuses. Vaid 4% eestlastest on täiesti nõus ja 32% pigem nõus, et muulased on ustavad Eesti riigile. Muulaste ohutunne seostub kartusega diskrimineerimise ja Eestis teisejärgulisteks inimesteks jäämise ees. 1999. aasta monitooringu andmetel tunnetavad ligi pooled muulased end Eestis tõrjutute ja teisejärgulistena.³

TABEL 4

Kas Eestis diskrimineeritakse mingist rahvusest inimesi?

(Vastused skaalapunktiledele sageli + küllalt sageli %-des)

	Eestlased	Mitte-eestlased		
		Eesti kodanik	Koda-kondsuseta	Venemaa kodanik
Jah	6	26	45	45
Ei	63	24	15	12
Raske öelda	11	15	8	12

² Sama teema kohta vt. ka Jüri Kruusvall. Usaldus ja usaldamatus rahvussuhetes. Kogumikus: Vene küsimus ja Eesti valikud. Tallinn 1998. Lk. 36-40.

³ Iris Pettai. Ivi Proos. Integratsioon kui kokkulepe kahe rahvusrühma vahel. Kommenteeritud andmebaas. Tallinn. 1999. Lk. 22.

37% muulaste ja vaid 6% eestlaste hinnangul diskrimineeritakse Eestis mingist rahvusest inimesi. Isiklik diskrimineerimise kogemus puudub 91%-l eestlastest ja 57%-l muulastest. Kõrgem ohutunne diskrimineerimise ees on Venemaa kodanikel ja kodakondsuseta muulastel, märksa madalam Eesti kodanikel.

Distantseeritus

41% eestlastest ja ligi pooled muulastest puutuvad kokku ja suhtlevad omavahel. Aktiivsem on suhtlemine tööl, aga ka sõprade ja tuttavatega. Paljud eestlased ja muulased elavad naabritena. Igal viiendal eestlasel on sugulasi muulaste seas, muulastest on igal kuuendal sugulasi eestlaste seas. Äri- ja koostööpartnereid omab muulaste seas iga kuues eestlane ja eestlaste seas iga kümnes muulane. Hinnang suhtlemisele 10 aastat tagasi viitab, et eestlased suhtlevad praegu muulastega mõnevõrra vähem, eriti tööalaselt. Muulased suhtlevad eestlastega rohkem kui 10 aastat tagasi, neil on eestlaste seas mõnevõrra rohkem sõpru ja tuttavaid, töö- ja õpingukaaslasi kui varem.

TABEL 5

Kas järgmiste inimeste seas on mitte-eestlasi?

(%-des)

	Eestlased		Mitte-eestlased	
	Praegu	10.a. tagasi	Praegu	10.a. tagasi
Naabrite seas	41	44	59	51
Sõprade, lähedaste tuttavate seas	41	46	48	41
Lähemate töö- või õpingukaaslaste seas	36	59	50	44
Teiste sugulaste hulgas	19	19	16	15
Äri- ja koostööpartnerite seas	17	26	11	7
Teie perekonnas	9	12	14	13
Pole olnud	29	15	16	23

- **Vastastikune abistamine.**

38% eestlastest vastab, et mitte-eestlased on neid elu jooksul aidanud või teinud nende perele midagi head. Mitte-eestlastel on eestlaste abi kogemus 48%-l. Suurem on vastastikuse abi kogemus igapäevaelus ja tööalaselt. Ka materiaalselt ja moraalselt on üksteist toetatud.

TABEL 6

On saanud abi

(%-s vastajatest, kes on abi kogenud)

	Eestlased	Muulased
Igapäevaelus	29	29
Tööalaselt	16	22
Materiaalselt	15	10
Moraalselt	15	7
Kõiges	9	16

Valmisolek sallivuseks.

Valmisolekut sallivuseks mõõdeti neljas suhtlemissituatsioonis:

- segakollektiiv
- elamine ühes elamus (kvartalis)
- elamine ühes linnas , maakonnas
- elamine segaperes

Küsitati, kas vastaja on nõus töötama-elama koos paljude teisest rahvusest inimestega. Sama meetodikaga on mõõdetud sallivust ka 1997.aastal. ^{4*}

Sallivusastme hindamiseks konstrueerisime skaala:

- väga kõrge sallivus (koos töötamiseks või koos elamiseks on valmis üle 75% vastanuist)
- kõrge sallivus (valmisolek on 50 – 74%-l vastanuist)
- keskmine sallivus (valmisolek on 33 – 49%-l vastanuist)
- madal sallivus (valmisolek on alla 33%-l vastanuist)

Tabelis on esitatud andmed eestlaste ja eri kodakondsusstaatusel muulaste kohta

TABEL 7

Eestlaste ja muulaste valmisolek sallivuseks.

	Eestlased	Mitte-eestlased kokku	Eesti kodanikud	Kodakondsuseta	Venemaa kodanikud
Väga kõrge sallivus (valmis on üle 75%)	-	-	Segakollektiiv (79%) Elamu, kvartal (77%)	-	-
Kõrge sallivus (valmis on 50 – 75%)	Segakollektiiv (56%)	Segakollektiiv (68%) Elamu, kvartal (68%) Linn, maakond (63%)	Linn, maakond (71%)	Segakollektiiv (63%) Elamu, kvartal (54%) Linn, maakond (68%)	Segakollektiiv (56%) Elamu, kvartal (54%) Linn, maakond (53%)
Keskmine sallivus (valmis on 33 – 49%)	Elamu, Kvartal (38%) Linn, maakond (36%)	Segapere (41%)	Segapere (53%)	-	Segapere (35%)
Madal sallivus (valmis on alla 33%)	Segapere (28%)	-	-	Segapere (31%)	-

⁴ EV Haridusministeeriumi ülikoolidevaheline uurimisprogramm VERA & uuringufirma Saar Poll, rahvusprobleeme puudutav küsitlus. November 1997.

Kõige avatumad ollakse segakollektiivis töötamise või õppimise suhtes (üle poole eestlastest ja muulastest). Vähem tolerantsed ollakse segaperes elamise suhtes (eriti eestlased). Muulased on selles mõttes märksa avatumad kui eestlased - 2/3 neist on nõus elama ühes elamus, linnas, külas jne. Eriti kõrge on sallivus Eesti kodanikel – ¾ neist on valmis töötama segakollektiivis või lähestikku elama, pooled on valmis asuma elama segaperesse. Suhteliselt kõrge on tolerantsus ka kodakondsuseta muulastel, madalam aga Venemaa kodanikel. Nii eestlaste kui muulaste seas on avatumad eelkõige nooremad ja keskealised inimesed.

Vastastikused ootused.

Valdava osa eestlaste ootused muulaste suhtes on seotud eesti keele omandamisega. Kolmandik eestlastest peab väga tähtsaks, et mitte-eesti noored asuksid õppima eestikeelsetesse koolidesse ja et kasvaks vastastikune sallivus. Viiendiku jaoks on väga oluline eestlaste valmisolek koostöök. Eestlased ei poolda, et muulased tuleksid aktiivselt poliitikasse, osaleksid ühises kultuurielus ning suureneks nende konkurentsivõime tööturul (seda peab oluliseks vaid 5 - 8% eestlastest). Samas ei poolda eestlased ka muulaste assimilatsiooni (seda pooldab vaid 12% eestlastest). Muulaste prioriteediks on suhete paranemine eestlastega (sallivuse kasv, koostöö arenemine). Samuti on muulased märksa enam huvitatud oma konkurentsivõime kasvust, aktiivsemast osalusest poliitikas ja kultuurielus. Kõige vähem aktsepteerivad nad assimilatsiooni.

TABEL 8

Käesoleval ajal räägitakse palju muulaste kaasamisest Eesti ühiskonda ehk integratsioonist. Millised järgmistest protsessidest on sellega seoses Teie jaoks väga tähtsad, tähtsad ja vähemtähtsad?

(Vastus skaalapunktile väga tähtis %-des)

	Eestlased	Mitte-eestlased		
		Eesti kodanik	Kodakondsuseta	Venemaa kodanik
Enamus mitte-eestlastest õpib ära eesti keele	62	32	17	19
Suureneb eestlaste ja mitte-eestlaste vaheline sallivus	35	47	39	47
Mitte-eestlastest noored asuvad õppima eestikeelsetesse koolidesse.	33	22	20	34
Suureneb eestlaste valmisolek koostöök muulastega	22	41	35	45
Vähenevad erinevused eestlaste ja mitte-eestlaste käitumises ja elulaadis	12	14	11	19
Tõuseb mitte-eestlaste konkurentsivõime Eestis	8	30	29	38
Suureneb mitte-eestlaste osalus Eesti kultuurielus	7	22	19	32
Suureneb mitte-eestlaste osalus poliitikas	5	28	22	34

Kokkuvõtteks

Monitooringu tulemustele tuginedes võib väita, et rahvuskonfliktide etapp ületati Eestis 1990-ndate keskel. Vaid 12% eestlastest ja 7% muulastest arvab, et konfliktid eestlaste ja mitte-eestlaste vahel võivad ohustada Eesti riigi julgeolekut ja stabiilsust. Passiivse ja neutraalse suhtumise etapp, kus sihipäraselt hoiti distantsi ja üksteisest eriti midagi teada ei tahetud, on valdavalt läbitud. Paraku on aga vastastikune ohutunne ja usaldamatus veel kõrged.

Muulaste puhul on probleemiks, et olles Venemaa informatsioonilises ja ideoloogilises mõjusfääris, on paljud neist ka oma maailmavaatelt Venemaa kesksed. Enamik muulastest valdab halvasti eesti keelt ja ei ole seetõttu võimelised võrdväärselt osalema poliitikas, ühises kultuurielus jne. Ainult soovist ja valmisolekust eestlastega ühiselt tegutseda jääb väheseks. Eestlaste puhul takistab muulaste võrdväärset aktsepteerimist ohutunne ja soovimatus, et muulastest saaksid konkurendid tööturul ja poliitikas. Võib väita, et mitte-eestlastest Eesti kodanikud (vähem kui kolmandik muulastest) on oma mõttelaadilt ja väärtushinnangutelt jõudnud aktiivse sallivuse faasi. Eestlastest kuulub sinna umbes neljandik, kes näevad muulastes väärtuslikku ressursi Eesti arenguks ja võrdväärseid partnereid.

Püüdes vastata küsimusele, kas Eestis on tolerantsust piisavalt, võib vastata jah ja ei. Tolerantsust on piisavalt, et ära hoida rahvustevahelisi konflikte ja teravat vastasseisu. Tolerantsust on aga endiselt liiga vähe, et kujundada efektiivsel koostööl toimivat ühiskonda. Rahvuslikud stereotüübid ja barjäärid on endiselt suhteliselt tugevad.